بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد الله وحده والصلاه والسلام على من لانبي بعده .

اول فصل دتجويد مبادي

تجويد په لغت کې تحسين يا ښايسته کولوته وايي . او په اصطلاح کې هر حرف دخپل مخرج څخه سره دټولو صفاتو اداء کول بغير دڅه تکلف نه په ډير اساني سره .

دتجويد تعريف :- دا هغه علم دي چي په دي کي دمخارجواو صفاتو څخه بحث کيږي .

دعلم تجويد موضوع : ددي علم موضوع حروف هجا دي دالف نه تريا پوري .

دتجويد دعلم غرض :- دتجويد دعلم غرض يا مقصد دقران کريم صحيح تلاوت کول دي .

دتجويد دعلم فايده - ددې علم فايده ددواړو جهانوکاميابي اوداالله تعالى رضا ده .

دتجويد دعلم فضيلت :- دادټولو علوموڅخه افضل او اشرف دي ځکه ددي تعلق دټولو شيانو څخه بهتر ځيز سره دي چې هغه دالله تعالى کلام دي .

دتجويد دعلم حکم :- په قران کريم او حديث نبوي او اجماع امت باندې ثابت دي چې په تجويد سره قران کريم تلاوت کول واجب او ضروري دي او په دي کې هيڅ اختلاف نشته . لکه څرنګه چي الله تعالى په سورت مزمل کي ارشاد فرمايي (وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا)

ترجمه : قران مجيد ښه ورو ورو او په اطمنان سره لوله .نوپدغه صورت کې کولاي شي چې دتجويد مراعات پکې وکړي .تفسير بيضاوي ددې ايت داسي ترجمه کوي : (وَجَوِدْاَلْقُرْآنَ تَجْوِيْدًا)

يعني قران په تجويد سره لوله دعلي (رض) څخه ددې ايت ترجمه داسي منقول ده (الترتيل هو تجويد الحروف ومعرفة الوقوف) .

ترجمه : ترتيل دي ته وايي په تجويد سره دحروفواداء کول او دوقفونو پيژندل او همدارنګه په حديث شريف کې هم ارشاد دي (ان الله يحب ان يقراء القران کما انـــــزل) ترجمه : بيشکه الله (ج) ته داخوښه ده يا الله (ج) خوښوي چې قران کريم داسي ولوستلي شي لکه څنګه چې نازل شوي دي .

او دابنکاره خبره ده چي قران کريم په تجويد سره نازل شوي دي فقهاء امت مسلمه هم دالله (ج) او دهغه درسول (ص) دحکم په بنا باندې دعلم تجويد حاصلول دهغي په موافق قران کريم لوستل ضروري ګرځولي .

علامه جزري رحمه الله عليه په خپل مشهوره رساله مقدمة الجزريه کي فرمايلي دي (والاخذ با لتجويد حتم ولازم من لم يجود القران آثم) ترجمه : په تجويد سره قران لوستل حتمي او لازمي دي او څوک چې

په تجويد سره قران نه لولي هغه گناهكار دي (لانه به الاله انـــــــزلا-- وهكذامنه الينا وصلا) يعني قران په تجويد سره لوستل ځكه ضروري دي چې الله تعالى قران كريم په تجويد سره نازل كړي دي او همدارنګه دا قران دالله تعالى نه مونږه پورې په تجويد سره رارسيدلي دي .

علامه شيخ محمد مكي نصر په خپل كتاب نهايت القول المفيد كې فرمايي (فقد اجتمعت المے معصومه من الخطاء علي وجوب التجويد من زمن النبي (ص) الي زماننا ولم يختلف فيه عن احد منهم وهذا اقوى الحجج).

ترجمه : بيشكه ټول امت مسلمه پدې باندې اتفاق كړي دي چه تجويد واجب دي دنبي كريم (ص) دزماني نه زمونږتر زماني پورې او پدې كې هيچاهم اختلاف نه دي كړي او دا دټولو څخه مضبوط او قوي دليل دي يعني پدي كې اختلاف نه كول دټولو څخه قوي دليل دى .

((دترتيل اجزاء))

دتــــــــــرتيل عمده اوغټ اجزاء دوه دي :((تجويدالحروف)) ((معرفه الوقوف))

لكه څرنګه چې لږ مخكې دحضرت علي (رض) په تفسير كې تېر شو او دترتيل تفصيلي اجزاء آتوته رسيږي .

ځكه چي تجويد الحروف هم په دوه قسمه دي (مخارج الحروف) او (صفات الحروف)

بياصفات الحروف هم په دوه قسمه دي اول ((صفات لازمه)) دوهم ((صفات عارضه)) او معرفه الوقوف هم په دوه قسمه دي اول ((محل وقف)) دوهم ((كيفيت وقف))

شكل

دوهم فصل دتجويد اول جزء

مخارج الحروف :- مخرج په لغت كې دوتلو ځاي ته ويل كيږي او په اصطلاح كې دكوموځايونو څخه چي حروف اداء كيږي هغي ته مخارج ويل كيږي بناء په قول مشهورباندې دحروفو مخارج ټول (١٧) اووه لس دي او دامخارج په دوه قسمه دي ١.مخرج محقق ٢. مخرج مقدر .

مخرج محقق هغي ته وايي چې دحلق يا لسان يا دشونډو داجزاوو څخه يو معين جزء وي .

او مخرج مقدر هغي ته و ايي چې دحلق ،لسان او شونډو داجزاوو څخه نه وي اوكه وي نو جز معين به نه وي اودا دوه مخرجه دي اول (جوف دهن) دوهم (خيشوم) او مخارج محقق پنځه لس (١٥) دي دحلق دمخارجو څخه به شروع وكړو .

حلق په دري برخوويشل شوي دي : اول (اقصی الحلق يعني کښته برخه دحلق) دوهم (منځني يا وسط دحلق) دريم (ادنی يعني لوړه برخه دحلق هغه برخه چې خولې ته نيږدې ده) .

اول مخرج اقصي الحلق : ددې څخه دوه حروف اداء کيږي لکه (ء ،ها) .

دوهم مخرج وسط الحلق : ددې نه هم دوه حروف اداء کيږي لکه (ع ، حا) .

دريم مخرج ادني الحلق : ددی نه هم دوه حروف اداء کيږي لکه (غ ، خا) . او دې شپږو حروفوته حروف حلقي وايي چې مجموعه يې په لاندې شعر کې ذکر شوې ده :

حـــــــروف حـــــــلقي شش بود اي باوفا

هـــــــمزه ها وعـــــين وحا غـــــين وخا

اوس دلسان مخرجوته راځو چې په لسان کې لس (۱۰) مخارج دي .

څلورم مخرج: اقصاي لسان يعني دژبې بيخ چې دمقابل تالو سره ولګيږي ددي نه (ق) اداء کيږ ي

پنځم مخرج : داهم اقصاي لسان دي خود (ق) دمخرج نه لږ لاندې خولې طرف ته ددې نه (ک) اداء کيږي . دې دواړو حروفوته (ق،ک) حروف لهاتيه يا لهويه وايي، لهات هغه ژبکۍ ته وايي کوم چې په حلق پوري زوړنده وي نو ددې دواړو حرفونو تعلق لهات سره دي ځکه ورته لهاتيه وائي .

شپږم مخرج : دژبې مينځ چې دمقابل تالوسره پيوست شي ددې نه درې حروف اداء کيږي لکه (ج،ش، ی) . ي غير مده يعني ياي لين او ياي متحرک اداء کيږي او دې دري واړه حروفو ته حروف شجريه وايي . شجر ددواړوژامو ترمينځ چې کومه خاليګاه ده هغې ته وايي .

مخکې ددې نه چې اووم مخرج ذکر کړو بايد دغاښونو نومونه وپيژنو ځکه چې راتلونکي مخارج دغاښونو سره تعلق لري .

په عام طور سره دانسان دوه ديرش ۳۲ غاښونه وي مخکني څلور غاښونوته (دوه پورته دوه کښته) ثنايا وايي پورتني دووته يې ثناياي عليا وايي او لاندني دووته يې ثناياي سفلی وايي .

ددې په څنګ کې څلورغاښونه نوردي چې هغې ته رباعيات وايي .

درباعياتو په څنګ کې څلور نور غاښونوته انياب وايي او کواسر هم ورته وايي دانيابو په څنګ کې دوه پورته دوه لاندې څلور غاښونوته ضواحک وايي . دضواحکو په څنګ کې دوولس (۱۲) چې شپږ پورته او شپږ لاندې دي ديته طواحن وايي صرف همدغه طواحن (۱۲) دي نورټول څلورڅلوردي او دطواحن په څنګ کې څلورآخرني غاښونه دي چې هغې ته نواجذ وايي دغه دري قسمه آخرني غاښونه (ضواحک ، طواحن ، نواجذ چې مجموعه يې (۲۰) غاښونه کيږي ديته اضراس وايي .

لاندې دغاښونو خلاصه ذکر کيږي :

ثنایا .... څلور (٤)

رباعیات ....څلور ....(٤)

انیاب ....څلور ....(٤)

ضواحک ....څلور ....(٤)

طواحن ....دوولس ....(١٢)　　اضراس

نواجذ ....څلور........(٤)

اووم مخرج :- کله چي اقصي حافه لسان داضراس علیا دبیخونو سره ولګیږي ددي نه (ض) اداء کیږي دښي طرف څخه وي او که دچپ طرف څخه وي ، خودچپ نه اسانه اداء کیږي نسبت ښي طرف ته ، ددواړو طرفونونه په یو ځل هم اداء کیږي خوداډیر مشکل کاردي اودي حرف ته حافیه وایي .حافه دژبې اړخ ته وایي .

اتم مخرج :- ادني حافه مع طرف اللسان کله چي دثنایا ربعیات انیاب او ضواحک بیخونوسره ولګیږي ددي نه (ل) اداء کیږي ښي طرف نه وي که چپ طرف نه وي خودادښي طرف نه اسانه اداء کیږي او ددواړوطرفو نه په یو ځل هم اداء کیږي .

(تنبیه) د(ض) مخرج دحافي هغه برخه ده چي دحلق طرف ته نږدي ده او دي ته اقصي حافه وایي .د(ل) مخرج دحافي دهغي برخي نه اداء کیږي کوم چي دخولي طرف ته ده او دیته ادني حافه وایي او همدارنګه د(ل) په اداء کولوکي دژبې څوکه هم دغاښونو سره لګیږي مګر د(ض) داداء کولو په وخت کي دژبې څوکه دغاښونو سره بلکل نه لګیږي .

نهم مخرج :- دژبې څوکه سره دادني حافه کله چه دثنایا ، رباعیات ، انیاب بیخونو سره ولګیږي ددي نه (ن) مظهره (هغه نون کي چي اظهار کیږي) اداء کیږي .

لسم مخرج :- دژبې څوکه او دثنایا او رباعیات بیخونه ددي څخه (ر) اداء کیږي البته دي کي پشت زبان هم داخل دي یعني ددي داداء کولو په وخت کي ژبه شاطرف ته میلان کوي او دنون مخرج ته نژدې دي خو دومره خبره ده چه دنون مخرج داداء کولو په وخت کي دژبې څوکه دتالو هغي حصي ته میلان کوي کوم چي شونډوته نیژدي دي او د (ر) داداء کولو په وخت کي دژبې څوکه دتالو هغه حصي ته میلان کوي کوم چي حلق طرف ته نیژدې وي (ل،ن،ر) دي دري واړو حروفوته حروف طرفیه او ذلقیه وایي طرف او ذلق دواړه په معني دکنار ې سره راځي .

یوولسم مخرج :- د (ط،د،ت) مخرج دي کله چي دژبې څوکه دثنایاعلیا دبیخونو سره ولګیږي ددي څخه دا دري واړه حروف اداء کیږي او دي حروفوته حروف نطعیه وایي .

دوولسم مخرج :- دژبې څوکه او دثنايا عليا هغه کناره چې د وريوسره پيوست دي ددي نه (ظ ، ذ ،ث) اداء کيږي دي درى واړه حروفوته حروف لثويه وايي لثه وريو ته وايي .

ديارلسم مخرج :- دژبې څوکه دثنايا عليا او سفلى دروني يا داخلي کناري ددې څخه (ص.س،ز) اداء کيږي مګر دژبې څوکه دکناروسره نه لګيږي دژبې څوکه او دکنارو ترمينځ لږ غوندې خلا باقي پاتې کيږي البته دثنايا عليا کناري او دثنايا سفلى کنار ي لږ غوندي يو له بل سره پيوست کيږي او که داپيوست نه شي نود صفير صفت نه اداء کيږي او دي دري واړو حروفو ته حروف اسليه او صفيريه وايي .اسله دژبې هغه نري څوکې ته وايي .

څوارلسم مخرج :-د(ف) مخرج دي کله چې دثنايا عليا څوکي دلانديني شونډو دلمدي برخې سره ولګيږي ددې نه (ف) اداء کيږي .

پنځه لسم مخرج:- دواړه شونډي دي ددي څخه (ب ،م ، و) غير مده اداء کيږي صرف فرق دومره دي چې (ب) دشونډو دلمدي برخې څخه اداء کيږي او (م) دشونډو دوچې برخې څخه اداء کيږي او (و) ددواړو شونډو دناتمام يو ځاي کيدو څخه اداء کيږي .

دې څلورواړو حروفوته حروف شفويه وايي .

دمخارجو دوهم قسم مخرج مقدر

لکه څرنګه چې دمخرج مقدر تعريف بيان شو هغه دا چې مخرج مقدر هغي ته وايي چې دحلق يا لسان يا شفے داجزاوڅخه يومعين جزء نه وي.او مخرج مقدر دوه دي . اول خيشوم يعني دپزي اخري حصه خيشوم دحلق ،لسان او شفے داجزاء ونه کوم جزء ندي جوف دهن اګر چې جزء دي خوجزءمعين نه دي

شپاړسم مخرج :- جوف دهن دي ددي نه دري حروف اداء کيږي (واو، الف ، يا) کله چې مده وي الف دحلق دجوف نه اداء کيږي .

واو دشونډودجوف نه اداء کيږي . او (يا) دوسط لسان او تالو دجوف نه اداء کيږي د دي دري واړه حروفو انتها په هوا باندي کيږي .

يعني ددي اواز دباقي حروفو غوندي دحلق ، لسان شفتين داجزاءو په کوم جزء باندي نه اودريږي بلکه په هواکې خوريږي او ختميږي . او دي دري واړو حروفوته حروف جوفيه ، مده ،او هوايه ويل کيږي . جوفيه ځکه ورته وايي چې دجوف نه اداء کيږي .هوايه ځکه ورته وايي چې ددوي انتها په هواباندي کيږي ، مده ځکه ورته وايي چې دمديت صفت پکې موجود دي .

اووه لسم مخرج :- دغه مخرج دخيشوم دي ددي نه غنه اداء کيږ ي دلته دغني څخه نون مخفاے او نون مدغم به ادغام ناقص دي . داخفاء او دادغام بحث به وروسته ان شاء الله راشي .

دالف او همزه ترمينځ فرقونه :-

دالف او همزه ترمينځ ځلور فرقونه موجود دي .

۱، الف هميشه مده وي او همزه هيڅ کله مده نشي کيدلاي .

۲، الف هميشه ساکن وي او همزه کله ساکنه او کله متحرک وي .

۳، همزه ساکنه دجټکي سره تلفظ کيږي او الف نرم بغير دجټکي تلفظ کيږي .

٤،الف دکلمي په اول کې نشي راتلاي بلکه په مينځ يا اخر کي راځي او همزه دکلمي په سر ،مينځ او پاي کي راتلاي شي (په ټولو ځايونو کي راتلاي شي) دکلمي په سر کي چي کومه همزه راغلي وي هغه دالف په شکل ښودل شوي وي خوداهمزه ده ، الف دکلمي په سرکي بلکل نه راځي .

دالله تعالي په فضل سره مخارج الحروف پاي ته ورسيدل مخکي ددي چي دتجويدالحروف په دوهم جزء يعني صفات الحروف باندي شروع وکړو پکارده دچي دلحن په تعريف او اقسامو پيل وکړو ځکه مونږ دهر حرف مخرج وپيژانده که موږ حرف دخپل مخرج نه اداء نه کړو معني کي يي بدلون او تغير راځي .

دلحن اقسام اود هغې حکم

لحن دتجويد ضد دي يعني تجويد قران صحيح لوستلو ته وايي او لحن دقران کريم غلط لوستلوته وايي مثلاً حرف دخپل مخرج نه نه اداء کول يا دهغي صفت لازمه يا صفت عارضه نه اداء کول يا په حرکات او سکنات کي غلطي کول دارنګه غلطي کولوته لحن ويل کيږي .

لحن په دوه معني ګانو باندي استعماليږي . يو په معني دلب ولهجه لکه څنګه چي حديث شريف کي راځي (اقرءوا القرآن بلحون العرب واصوتها) ترجمه : تاسوقران دعربو په لب ولهجو باندي ولولي او دهغوي په اوازونو باندې) او دلحن بله معني ده غلط لوستل .

کله چې لحن دتجويد په مقابل کي استعمال شي نو په معني دغلطي سره راځي .

لحن په دوه قسمه دي (لحن جلي) او (لحن خفي)

لحن جلي ښکاره غلطيوته ويل کيږي او دا په پنځه قسمه دي :

۱، تبديل الحرف بالحرف : يعني ديو حرف پرځاي بل حرف لوستل لکه (الحمد)پرځاي په (الهمد)لوستل يا دالقدر پرځاي (الکدر) لوستل يا د (عليم) پرځاي (اليم) لوستل يا د (مصلحون) پرځاي (مسلهون) لوستل .

۲،يوحرف زياتول ياکمول مثلاً :د(لم يلد) پرځاي (لم يالد) لوستل اود (لم يولد) پرځاي (لم يُلد) لوستل او په اول مثال کي الف زياتول او په دوهم مثال کي دلم يولد څخه واو کمول .

۳، تبديل حرکت بالحرکت يعني ديو حرکت پرځاي بل حرکت لوستل مثلاً : دزبر پرځاي پيښ لوستل يا دضمه پرځاي فتحه يا کسره لوستل لکه : إنعمتِ پرځاي انعمتُ لوستل ياد ختم اللهُ پرځاي ختم اللهِ لوستل

٤، تبديل حركت بالسكون يا تبديل السكون بالحركت مثلاً : خَلَقْنَا پرځاي خَلَقَنَا لوستل .

٥،مشدد مخفف او مخفف مشدد لوستل مثلاً : مُسْتَمِرّ ُ پرځاي مُسْتَمِرُ بغير دشدنه لوستل .

اولحن جلي پنځه قسمونه لري اوددي حكم حرام دي ځكه چي په كلام الله كي تحريف دي ددي حروف تغير او تبديليږي او معني هم ورسره بدليږي او بعضي او قات پداسي غلطيو سره لمونځ هم فاسديږي نو دداسي غلطيوڅخه ځان ساتل ډير ضروري دي .

دو هم قسم لحن خفي :دلحن خفي معني ده پټه غلطي داهغه غلطيوته ويل كيږي چې هغه صفات نه اداء كول كوم چي دحروفو دتحسين او زينت سره تعلق لري اګرچي حروف دخپل مخرج نه ښه پوره اداء شي كوم كمي او زياتي پكي ونه شي خوهغه صفات چه حرف ورسره مزين كيږي هغه نه اداء كول چي هغه ته صفات عارضه وايي او دصفاتو عارضه وو تفصيل به وروسته ان شاءالله راشي . مثلاً (را) چي كوموحالاتو كي پر يا مفخم تلفظ كيږي هغه مفخم نه اداء كول يا اخفا يا غنه نه كول يا مد نه كول .
خلاصه دا چي (صفات لازمه صحيح نه اداء كولوته لحن جلي وايي) او د (صفات عارضه وو صحيح نه اداء كولوته لحن خفي وايي) اګر چي په لحن خفي په معني كي كوم بدلون نه راځي خودحروفو كوم زينت چې دي هغه له منځه ځي او ددې نه ځان ساتل هم ضروري دي او ددې حكم مكروه دي .

دتجويد دو هم جزء (صفات الحروف)

صفات دصفت جمعه ده او صفت په لغت كي داسي تعريفوو .

(ماقام بشي ءٍ من المعاني) . يعني دمعانيو په لحاظ يوشي چه دبل شي پورې قايم وي . لكه علم او سپين والي : پس دعلم تحقيق بغير دعالم څخه نه كيږي او دسپين والي تحقيق بغير دسپين شي څخه نه كيږي .

او په اصطلاح كې دصفت تعريف : صفت هغه حالت او كيفيت دي چه دحروفو دمخرج نه د اداء كولو په وخت كې مخې ته راځي مثلاً دحرف پُر لوستل يا باريک لوستل يا سخت يا نرم لوستل او داسې نور .

صفات په دوه قسمه دي (صفات لازمه) او صفات عارضه)

١، صفات لازمه : هغه صفات دي چي دحرف نه بلكل نه جداكيږي كه داصفت په حرف كي اداء نشي نوحرف په خپل حال نه پاته كيږي بلكه ددي نه بل حرف جوړيږي يا غير عربي حرف ورڅخه جوړيږي ياناقص اداء كيږي مثلاً په (ظ) كي داستعلاء او اطباق صفت دي كه دا صفت پكي اداء نشي نو (ظ) څخه (ذ) جوړيږي . دغي وجهي نه داصفات حروفو پوري لازم دي اودي صفاتوته مميزه ،مقومه، ذاتيه ، او ضروريه هم وايي ذاتيه او مقومه ځكه ورته وايي چي كه چيري دا اداء نشي نو دحرف ذات باقي نه پاتي كيږي او حرف كامل نه اداء كيږي .اومميزه ځكه و رته وايي چي ديو مخرج حروف يو دبل څخه جدا جدا اداء كيږي .

٢، صفات عارضه هغه صفات دي چي په بعضي حروفو كي په بعضي اوقاتوكي راځي او په بعضي او قاتوكي نه راځي اوكه چيري داصفات اداء نه شي په حروفوكي څه تغير نه راځي په خپل حال پاتي كيږي

مګر ددي حرف چه کوم زینت او حسن دي هغه ورسره ختمیږ ي ددغي وجهي نه دي صفاتو ته مزینه ، محسنه ، محلیه او عارضه وايي مزینه او محسنه او محلیه دا درى واړه په معني دزينت وركوونكي راځي او عارضه دا معني چي داصفت دحرف پوري لا زم ندي كله پكي وي او كله نه وي . لكه څنګه چي مخكي بيان شو دلحن په اقساموكي او كه داصفات اداء نشي نو لحن خفي صورت نيسي .

دريم فصل (دصفات لازمه اقسام)

صفات لازمه ټول په (۱۸)قسمه دي چي لس پكي متضاده او (۸) پكي غير متضاده دي متضاده دامعني چي يو دبل ضد واقع شوي وي يعني پنځه صفات دپنځو نورو ضدواقع شي او غير متضاده هغه صفات دي چه ضد نلري لاندي جدول وګوري :

صفات لازمه متضاده

۱، همس		۲ ، جهر
۳ ، شدت	توسط	۴ ، رخوة
۵، استعلاء		٦ ، استفال
۷ ، طباق		۸ ، انفتاح
۹، اذلاق		۱۰،اصمات

صفات لازمه

غير متضاده

۱۱صفير
۱۲ قلقله
۱۳ لين
١٤ انحراف
١٥ تكرير
١٦ تفشي
١٧ غنه
١٨ استطالت

په مختصر ډول دصفاتو ذكروشوچي وروسته به ان شاء الله تفصيلاً ذكرشي كوم لس صفات متضاده چه ذكر شو همس دجهر ضد دي يعني كومو حروفو كي چي دهمس صفت موندل كيږي په هغوكي جهر نه راځي همدارنګه شدت درخوة ضد دي خو ددي دواړو ترمينځ يو بل صفت دي چي هغي ته توسط وايي همدارنګه استعلاء داستفال ضد دي او اطباق دانفتاح ضد دي او اذلاق داصمات ضد دي .

اوصفات غير متضاده بالمقابل ضد نلري ځكه دهغوي ضد بيان نشو .

۱، همس : همس په لغت كي داوازټيت والي ته وايي .

او د مجودينو په اصطلاح كي دمهموسه حروفو داداء كولو په وخت كي آواز په مخرج كي پداسي ضعف سره او دريږي چه نفس جاري وي خوآواز كي يو قسم ته پستي او ټيټ والي وي او په كومو حروفو كي چه دهمس صفت موندل كيږي هغو حروفو ته مهموسه ويل كيږ ي او دا صفت په لس حروفو كي موندل كيږي چي مجموعه يي (فحثه شخص سكت) دي .

۲، جهر : جهر په لغت کي دآواز اوچت والي ته وايي او په اصطلاح کي ددي حروفو داداء کولو په وخت کي آواز په مخرج کي پداسي قوت سره اودريږي چي ددې وجهي نه نفس (ساه) بنديږي او آواز کي يوقسم ته اوچت والي وي او کومو حروفو کي چه دجهر صفت موندل کيږي دي حروفو ته مجهوره وايي او مهموسه نه علاوه باقي ټول حروف مجهوره دي چه هغه (۱۹) حروف دي او دهمس ضد دي .

۳، شدت : شدت په لغت کي سختي والي ته وايي او په اصطلاح کي ددي حروفو د اداء کولو په وخت کي آوازپه مخرج کي پداسي سختي او قوت سره او دريږي چي پدي سره آواز بنديږي او حرف قوي اوسخت اداء کيږي او داصفت په (۸) حروفو کي راځي چي مجموعه يي (اجدک قطبت) دي او په کومو حروفو کي چه داصفت راځي هغوي ته شديده وايي .

(توسط) دشدت او رخوت ترمينځ توسط يو صفت د ي چه ددي لغوي معني ده درميان کي واقع کيدل او په اصطلاح کي ددي نه مقصد دشدت او رخوت درمياني حالت دي يعني ددي حروفو داداء کولو په وخت کي آواز نه دومره سخت وي لکه دشدت غوندي او نه دومره نرم وي لکه درخوت غوندي يعني دشديده وغوندي اوازفوراً نه بنديږي او نه د رخوت غوندي آواز بلکل جاري پاتي کيږي بلکه يو درمياني حال غوره کوي او داصفت په پنځوحروفو کي راځي چه مجموعه يي (لن عمر) دي او دي پنځو حروفو ته حروف متوسطه وايي .

٤، رخوے : رخوے په لغت کي نرمي ته وايي او په اصطلاح کي درخوے حروفو داداء کولو په وخت اواز په مخرج کي پداسي نرمي سره اودريږي چه دهغي وجهي نه اواز جاري پاتي کيږي دشديده او متوسط حروفو نه علاوه باقي ټول حروف رخوے دي .

٥، استعلاء : استعلاء په معني د اوچتيدلو راځي دلغت په بناء او په اصطلاح کي دمستعليه حروفو داداء کولو په وخت کي دژبې بيخ پورته تالوطرف ته اوچتيږي چه پدي وجهي سره دا حروف مفخم (پر) اداء کيږي او دا (۷) حروف دي چه مجموعه يي (خص ضغط قظ) دي او په کومو حروفو کي چه داستعلا ء صفت موندل کيږي هغي ته مستعليه وايي .

٦، استفال : استفال په لغت کي لاندي پاتي کيدلو ته ويل کيږي .

او په ا صطلاح کي دمستفله حروفو داده کولو په وخت کي دژبې بيخ بره تالوته نه اوچتيږي بلکه لاندي پاتي کيږ ي چه ددي وجهي نه داحروف باريک اداء کيږي دمستعليه حروفو څخه سواباقي ټول حروف مستفله دي . داستفال صفت چه په کومو حروفو کي راځي هغي ته مستفله وايي .

۷، اطباق : اطباق په لغت کي ښه پيوسته کيدلو ته وايي او په اصطلاح کي دمطبقه حروفو داداء کولو په وخت کي دژبې اکثره حصه يعني دژبې مينځ پورته تالو سره پيوسته کيږي چه له دي کبله دا حروف ښه مفخم (پر) اداء کيږي او په کومو حروفو کي چي داصفت پيداکيږ ي هغه حروفو ته مطبقه وايي او داڅلور حروف دي (ص ،ض، ط،ظ)

۸، انفتاح : انفتاح په لغت کي په معني دخلاصيدلو او جداپاتي کيدلو راځي او په اصطلاح کي دمنفتحه حروفو داداء کولو په وخت کي دژبې اکثرحصه يا بيخ پورته تالو سره نه پيوسته کيږي بلکه د هغي څخه

جدا پاتي کيږي چي له دي کبله دا حروف پر نه اداء کيږي بلکه باريک اداء کيږي او په کومو حروفو کي چي دانفتاح صفت موندل کيږي هغه حروفوته حروف منفتحه وايي دمطبقه حروفو څخه علاوه باقي ټول حروف منفتحه دي .

۹، اذلاق : اذلاق په لغت کي په معني دتيزوالي راځي او په اصطلاح کي مذلقه حروف دشونډو يا دژبي دکناري څخه په سهولت سره اداء کيږي . او داشپږ حروف دي چي مجموعه يي (فرمن لب) دي .

۱۰، اصمات : اصمات په لغت کي په معني د منع کولو راځي او په اصطلاح کي داصمات حروف دخپل مخرج نه په مضبوطي سره اداء کيږي ددي په اداء کولو کي لږ څه ګراني محسوسيږي او په کومو حروفو کي چي داصفت راځي هغوته حروف مصمته وايي او دمذلقه حروفو څخه سواباقي ټول حروف مصمته دي .

دصفات غير متضاده تشريح

۱۱، صفير :صفير په لغت کي شپيلی يا دمرغۍ آواز ته ويل کيږي او په اصطلاح کي دصفيريه حروفو داداء کولو په وخت کي يو تيز آواز دشپيلۍ غوندي راوځي لکه عزيز او که دا صفت پدي حروفو کي اداء نشي دا حروف بلکل ناقص اداء کيږ ي او داصفت په درى حروفوکي راځي (ص ، ز ، س) .

۱۲،قلقله : قلقله په لغت کي جنبش اوحرکت ته وايي او داپنځه حروف دي چه مجموعه يي (قطب جد) دي او په اصطلاح کي ددي حروفو داداء کولو په وخت کي په مخرج کي يوقسم ته جنبش وي خودسکون او وقف په حالت کې قلقله زياتيږ ي او دحرکت په حالت کي ډير کم کيږي .

۱۳، لين : لين په لغت کي نرمي ته وايي او په اصطلاح کي دلين دحروفو داداء کولو په وخت کي داحروف ډيرپه نرمي سره اداء کيږي که غواړي چه مد وربانديکړي هم کولي شي او دا دوه حروفه دي (و، ي) چه کله ساکن وي او ماقبل يي مفتوح وي لکه(خوف) ،(والصيف)

۱٤، انحراف : انحراف په لغت کي اوړيدلواو مائل کيدلوته وايي او په اصطلاح کي د منحرفه حروفو داداء کولو په مختکي اواز دحافه لسان نه نوک (راس) لسان طرف ته او دراس لسان نه پشت لسان طرف ته ميلان کوي چنانچه په (ل) کي دحافه نه راس لسان طرف ته او په (ر) کي دراس لسان نه پشت لسان طرف ته ميلان کوي ځکه چي بعضي اوقات دسړي خيال نه وي د (ل) پرځاي (ر) او د(ر) پرځاي (ل) تلفظ کړي خصوصاً دادماشومانو څخه دارنګه غلطي زيات کيږي او دانحراف صفت په (ل) او (ر) کي راځي او دي دواړو حروفو ته حروف منحرفه وايي .

۱٥، تکرير يا تکرار : تکرير په لغت کي ديو شي بار بار تکرار کولو ته وا يي او په اصطلاح کي دتکرير نه مراد ديو حرف پرځاي څو حرفه اداء کول .

اود تکرار څخه مراد مشابهت دتکرار دي او داصفت صرف په (ر) کي راځي او دحقيقي تکرار څخه ځان ساتل ضروري دي دحقيقي تکرار نه هغه وخت سړي ځان ژغورلي شي چه د (ر) داداء کولو په وخت کې دژبي سر دتالو سره داسي مضبوط ولګي چې لرزه بلکل پکي رانشي په مضبوطوالي کي د

دومره مبالغه هم ونه شي چه آواز پکي بندشي دحروف شديده وو غونډې بلکه په (ر) کې دتوسط صفت خيال وساتل شي .

١٦، تفشي : تفشي په لغت کې انتشار او خورېدلوته وايي او په اصطلاح کي د (ش) داداء کولو په وخت کې اواز په خوله کې منتشر کيږي لکه (منفوش) .

١٧، غنه : دغني څخه مراد هغه آواز دي چې دنون او ميم د اداءکولو په وخت کې په پوزه کې ظاهريږي په هيڅ حالت کې دنون او ميم څخه نه جدا کيږي متحرک وي او که ساکن وي او که پوزه بنده کړي نو داصفت پکي نه اداء کيږي او دې غني ته غنه انی وايي او بل قسم ته يي غنه زماني وايي چه ددي تفصيل به وروسته ان شاء الله په صفات عارضه کي راشي .

١٨، استطالت : استطالت په لغت کې طلب داوږدوالي ته وايي او په اصطلاح کي دا معني لري چې د (ضاد) داداء کولو په وخت کې دمخرج دشروع نه دمخرج تر اخره پوري اواز په تدريج سره ووځي يعني د نواجذ غاښونو او دژبې د کناري څخه آواز شروع شي په تدريج سره داسي ضواحکو پوري ورسيږي چې په آواز کې يو قسم ته اوږدوالي وي د (ظا) غوندي د دفتعاً زر ونه وځي دهمدي استطالت له کبله ضاد دظا څخه جدا کيږي نور په ټولو صفاتو کې ضاد او ظا مشترک دي چونکه دضاد مخرج نسبتاً نورو مخارجوته اوږد دي نوپه آواز کې يي هم اوږدوالي دي .

صفات عرضه

صفات عارضه هغه صفات دي چې کله په حرف کې موندل کيږي او کله نه موندل کيږي لکه څرنګه چې مخکې فصل کې دصفات عارضه و تعريف تفصيلي بيان شو صفات عارضه اجمالاً په لاندي ډول دي .

١، تفخيم ٢، ترقيق ٣، حرکت ٤،سکون ٥، مد ٦، صله ٧،ادغام ٨، اقلاب ٩ ، اخفاء ١٠ ، عنه زماني ١١، تسهيل ١٢، ابدال ١٣ ، حذف .

پورته صفات په دوه ډوله دي (عارض بالصفت) عارض بالحرف) عارض بالصفت تفخيم او ترقيق ته وايي او باقي ټول عارض بالحرف دي داعراض بالصفت څخه مطلب دادي چې هغه صف عارضه چې دکوم لازمي صفت دوجهي څخه پيداشوي وي مثلاً مخکې مونږ ولوستل چې د (خص ضغط قظ)څخه علاوه باقي نور ټول حروف باريک تلفظ کيږي چې تعداد يي (٢٢) ته رسيږي اوس په دي ٢٢ حروفو کې (الف ، ل ،ر) دا دري حروف داسي حروف دي چې هميشه باريک نه تلفظ کيږي بلکه په بعضي حالاتو کې باريک تلفظ کيږي او په بعضي حالاتو کې پر تلفظ کيږي په کومو حالاتوکي چې پر تلفظ کيږي په هغي کې صفت استعلاء عارض کيږي چې د هغي وجهي نه دا دري حروف پر تلفظ کيږي

څرنګه چي صفت استعلاء يو لازمي صفت دي نو د (الف ، ل، ر) په حروفو کي تفخيم صفت عارضه دي چي ديو لازمي صفت دوجهي څخه پيداشوي دي .

او عارض بالحرف څخه مطلب داده چي هغه صفت عارضه چي ديو حرف ديوځاي کيدلو له کبله پيداکيږي مثلاً دنون ساکن او تنوين ادغام يا اقلاب يا اخفاء يا په حروفو مده کي مد فرعي کول ځکه چي دنون ساکن او تنوين ادغام دحرف (يرملون) سره ديوځاي کيدلو له کبله کيږئ د (با) سره ديو ځاي کيدلو له کبله اقلاب کيږي او همدارنګه په حروف مده کي مد فرعي دهمزي سره ديوځاي کيدلو له وجهي څخه کيږ ي او که پر دوي باندي زقف يت سکته وشي نو اخفاء ،اقلاب ، ادغام ، مد ،صفات پکي نه موندل کيږي نو ددغي وجهي نه دي صفاتوته صفات عارضه وايي چه کله په حرف کي موندل کيږي او کله نه موندل کيږي .

شبه مستعليه

(الف،لام ،را) دادري واړه حروف ته شبه مستعليه وايي سره لدي نه چي دحروف مستعليه دي خو په بعضي حالاتو کي دا حروف پر (مفخم) تلفظ کيږ ي دحروف مستعليه وترمينځ چي مجموعه يي (خص ضغط قظ) دي او ددي دري حروفو تر مينځ فرق دادي چي حروف مستعليه هميشه پر تلفظ کيږي که مفتوح وي يا مضموم يا مکسور و ي يا ساکن وي پدي حروفو کي د استعلا ء صفت لازمي صفت دي چي بالکل ترينه نه جداکيږ ي او په شبه مستعليه حروفو کي (ل، ر، الف) تفخيم لازمي ندي کله پر تلفظ کيږي او کله باريک نو دغي وجهي نه ديته شبه مستعليه وايي يعني دمستعليه حروف سره مشابه دي .

اوس به دابيان کړو چي داحروف په کومو حالاتو کي پر تلفظ کيږي او په کومو حالاتوکي باريک تلفظ کيږي هريو به په خپل وارسره بيان کړو .

څلورم فصل

تفحيم او ترقيق

دلام دتفخيم او ترقيق حالتونه

دلام نه مقصد زموږ فقط دلفظ (الله) دي لام دي نور لامونه ټول باريک تلفظ کيږي صرف دلفظ د (الله) لام کله پر کله باريک تلفظ کيږي .

لفظ د(الله)اواللهم دري حالتونه لري :

١،که دلفظ دالله (ج) او اللهم لام څخه ماقبل فتحه وه نو مفخم تلفظ کيږي لکه : هوالله ، مريم ،اللهم .

٢:همدارنګه که دي نه ماقبل ضمه هم وه مفخم تلفظ کيږي لکه : عبدالله ، قالواللهم .

٣، که دلفظ دالله ج او اللهم څخه ماقبل کسره وه باريک تلفظ کيږي لکه : بِسمِ الله ، قلِ اللهم .

د(ر) دتفخیم اوترقیق حالتونه (ر) په شپږو حالتونوکي مفخم لوستل کیږي .

۱، راچي کله مضموم وي یامفتوح وي مشددوي اوکه مخفف وي لکه رَعدًا، رُزِقُوا،دُوْمِرَةٍ ،ففروا .

۲، راچي کله ساکن وي او ماقبل یي مضموم یا مفتوح وي لکه : یُرْزَقُوْن، بَرْقُ،ارسلوا .

۳،دراساکن نه ماقبل کسره عارقضی وي لکه :.اِرجِعُوْا،ارجعی

٤، دراساکن نه ماقبل کسره اصلي منفصله وي لکه : رَبِ ارجِعُوْن

او کله کسره عارضي هم وي او منفصله هم وي لکه : اَمِ ارتَابُو،ان ارتبتم .

٥،را ساکن وي او ماقبل یي کسره اصلي وي خو مابعدیي په یوه کلمه کي دحروف مستعلیه و څخه یوحرف راغلي وي لکه : مِر صَاد ، اِرصَاداً،قرطاسً،فرقے ، لبالمرصاد .خوحرف مستعلیه به مفتوح وي او که حرف مستعلیه د را څخه وروسته په یوه کلمه کي نه وه راغلي بیا را باریک لوستل کیږ ي لکه : فَا صْبِر .؛،صبراً .

٦، را ساکن وي او ماقبل یي هم ساکن وي اوماقبل یي مضموم یا مفتوح وي لکه : اَلْقَدْرَ ،اَلْعُسْرَ،الانهار .خوداصورت صرف وقف پوري خاص دي دوصل په صورت کي دا را متحرک لوستل کیږي .

درا دترقیق حالتونه

را په پنځه حالتونوکي مرقق یعني باریک لوستل کیږي .

۱، رامکسوره مشدد وي او که مخفف و ي لکه (رِزقٍ ، بِالبِرِ،رجالُ)

۲، را ساکن وي او ماقبل یي کسره اصلي متصله وي او مابعد یي حرف مستعلیه نه وي لکه (فِرعَون ، شِرعَےً ،مریے)

۳، راساکن وي او ماقبل یي هم ساکن وي او ماقبل یي مکسوروي لکه لِذِي حِجْر، وَلابِكْر) خودادوقف په حالت کي وي .

٤، راساکن وي او ماقبل یي یاي ساکنه وي لکه (خَیر ،قَدِیر)

٥، راي مماله یعني هغه را چي اماله پکي شوي وي لکه (مَجرِهَا) اماله په ټول قران کریم کي صرف یوځاي راغلي په روایت حفص (رح) کي (اختلافي ځایونه)

په قران کریم کي دري داسي کلمات دي چي په هغي کي اختلاف دي یعني درا په هکله چي باریک تلفظ کیږي که پر تلفظ کیږي .

١، يولفظ (مِصرَ) دي ٢، بل لفظ (فِرقٍ) ٣، دريم لفظ (عَينَ الْقِطْرِ) دي بعضي وايي باريک تلفظ کيږي او بعضي وايي چي پر تلفظ کيږي خو په لفظ د مصراوعين القطردوقف په حالت کي اختلاف دي او دوصل په حالت کي لفظ مصر کي را مفتوح ده پر تلفظ کيږي او عين القطر کي را مكسوره ده باريک تلفظ کيږي او په لفظ دفرق کي په وصل او وقف دواړو کي اختلاف دي . خلاصه دا چي په پورتني دري کلماتوکي چي کوم را راغلي پدي کي تفخيم او ترقيق دواړه جائز دي .

دالف تفخيم او ترقيق

که چيرته دالف څخه مخکي حرف استعلاء راغلي وي نو الف هم ورسره مفخم تلفظ کيږي ځکه چي حروف استعلا ء ټول مفخم لوستل کيږي لکه :

(صَالِحِين) خَالِدُون) او همدارنګه په لفظ دالله او اللهم کي هم الف مفخم لوستل کيږي او که دالف څخه ماقبل حرف باريک اوستل کيده نوالف هم ورسره باريک لوستل کيږي لکه : نَاصِرِينَ .

دحروفو دتفخيم مراتب

دټولو څخه زيات لفظ دالله مفخم لوستل کيږي بيا وروسته ورپسي طا ، بيا صاد ،بياضاد، بيا ظا ،بيا قاف ورپسي غين ورپسي خا او بيا را همدارنګه دالف تفخيم هم دخپل دماقبل حرف په لحاظ دي يعني څومره چي ماقبل حرف يي مفخم وي همدومره الف هم ورسره مفخم لوستل کيږي .

پنځم فصل

په بيان د اظهار ، ادغام ، اقلاب او اخفاء کي

په دي فصل کي دنون ساکن او تنوين احکام بيانوو .

نون ساکن اوتنوين څلور احکامه لري . اظهار ، ادغام ، اخفا ء ، اقلاب

١، اظهار : اظهار په لغت کي ښکاره کولو ته وايي .

او په اصطلاح کي بغير دغني څخه يو حرف دخپل مخرج نه اداء کول .

کله چي دنون ساکن اوتنوين څخه وروسته حروف حلقي راشي په دي کي اظهار کيږي يعني بغير دغني څخه اداءکيږي . لکه : مِن خَوف ، مَن امَنَ او دي اظهار ته اظهار حلقي يا اظهار حقيقي وايي

٢،ادغام : ادغام په لغت کي (ادخال شيء في الشيء) يعني يو شي په بل شي کي داخلول او په اصطلاح کي ساکن حرف دمتحرک حرف سره داسي يو ځاي لوستل چي يو مشدد حرف ورڅخه جوړشي .

دنون ساكن او تنوين څخه وروسته يي په بله كلمه كي حرف (ير ملون) راشي چي ټول شپږ حروف دي نو په نون ساكن او تنوين كي ادغام كيږي لكه : مِنْ وّ َال ، من الَّدُنهُ خو په څلورو حروفو كي ادغام مع الغنه كيږ ي چي مجموعه يي (يمنو) دي او په دوو حروفو كي چي مجموعه يي (لر) دي ادغام بغير الغنه كيږي يعني په يمنو كي ادغام ناقص كيږ ي او په لر كي ادغام تام كيږي .

داغام ناقص او ادغام تام تفصيل به وروسته ان شاء الله راشي .

اوكچيري دنون ساكن څخه وروسته حروف يرملون په يوه كلمه كي راشي بيا ادغام نه كيږي لكه : صِنْوَن ٍ ، قِنْوانُ په قران كريم كي صرف همدغه څلور كلمي راغلي پدي كي اظهار كيږي او دي اظهار ته اظهار مطلق وايي .

٣، اقلاب : اقلاب په لغت كي داسي معني كيږي (تحويل الشيءِ عن وجهه) يعني يو شي دخپل حقيقت څخه رااړول او په اصطلاح كي دنون ساكن او تنوين څخه وروسته چه (با) راشي په نون ساكن او تنوين كي اقلاب كيږي دغني سره يعني نون ساكن او تنوين په ميم بدليږي لكه : مِن بَعْدسَمِعُ ٌ بَصِ ْر .

٤، اخفاء : اخفاء په لغت كي ستر يعني پټولوته وايي .

او په اصطلاح كي داظهار او ادغام ترمينځ يو ساكن حرف اداء كول يعني دنون ساكن او تنوين څخه وروسته چي حروف يرملون او حروف حلق او با څخه علاوه هر يو حرف چي راشي په نون ساكن او تنويي كي اخفاءمع الغنه كيږي.لكه : اَنفُسَكُم . اَنْتُم ، مِن قَبْل ، او داخفاء ټول (١٥)حروف دي او دي اخفاء ته اخفاء حقيقي وايي .

دميم ساكن احكام

ميم ساكن دري احكام لري . ادغام ، اخفاء ، اظهار

١، ادغام : دمنم ساكن څخه وروسته چي بل ميم راشي پدي كي ادغام مع الغنه كيږي لكه : اِلَيْكُمْ مُرْسَلُوْن .....

٢، اخفاء : دميم ساكن څخه وروسته چي با راشي په ميم ساكن كي اخفاء مع الغنه كيږي لكه : وَمَهُم ْ بِمُوْمِنِيْن او دي اخفاء ته اخفا ء شفوي وايي .

٣، اظهار : دميم ساكن څخه وروسته چي دميم او با څخه علاوه هريو حرف راشي په ميم ساكن كي اظهار كيږي او دي اظهارته اظهار شفوي وايي لكه : فَلَهُم ْ اَجْرُهُمْ

دلام تعريف احكام

دلام تعريف دوه احكامه دي اظهار او ادغام

۱، الف دلام تعریف څخه وروسته نشي راتلاي په ۲۸ حروفو کي د ۱٤ حروفو څخه مخکي چي لام تعریف راشي په لام تعریف کي اظهار کیږي او په ۱٤ جروفو کي ادغام کیږي په هغه حروفو کي چي اظهار کیږي مجموعه یي (ابغ حجک وخف عقیمه) دي لکه : اَلْبُخْلِ ،القارعه ، الکوثر ، ددي نه سوا په ۱٤ نورو خروفو کي ادغام کیږي لکه : اَلشَمس ،التوبه ، الرحمن ، دي اظهار ته اظهار قمري وایي او دي ادغام ته ادغام شمسي وایي .

شپږم فصل دغني په بیان کي

دغني معني مخکي هم تیره شوه دخیشوم نه چي کوم آواز وځي هغي ته غنه وایي غنه په دوه قسمه ده (غنه آني) او (غنه زماني) غنه آني وي او که غنه زماني وي داصرف په میم او نون پورې خاصه ده غنه زماني په نون او میم کي په بعضي حالاتوکي راځي لکه څرنګه چي مخکي دنون ساکن اومیم ساکن احکام تیر شول .

غنه آني : دنون او میم لپاره صفت لازمي دي په هر حال کي پکي موندل کیږي که وغواړي او که ونه غواړي داصفت بلا ارادي اداء کیږي .

غنه زماني : د ارادې څخه بغیر نه اداء کیږي او دا غنه لاندي په نون او میم کي موندل کیږي :

۱، نون ساکن او تنوین څخه وروسته دحروف حلقي او لام او را نه علاوه باقي ۲۰ شلو حروفو کي کوم یو حرف چي راشي هلته غنه کیږي .

۲، دمیم ساکن نه وروسته چي میم یا باراشي (میم مخفاۓ او میم مدغمه کي)

۳، نون او میم چي کوم ځاي کي مشدد راشي فقط چي همد دري حالاتو کي غنه کیږي او دغني مقدار یو الف دي یعني دیو الف په اندازه د غنه وشي دیو الف اندازه داده چي خلاصه ګوته بنده کړي یا بنده ګوته خلاصه کړي .

اووم فصل په بیان کي د مد

مد په لغت کي اږدولو او کش کولو ته وایي .

او په اصطلاح کي په حروف مده او حروف لین باني د آواز اوږدول دي .

حروف مده دري دي (الف ،واو ، یا) کله چي ساکن وي او ماقبل حرکت یي دخپل جنس څخه وي لکه : قَاْلَ ،قَاْلُو ، قِیْلَ او حروف لین دوه دي (واو ، یا) چي ساکن وي او ماقبل یي مفتوح وي لکه : مِنْ خَوْف ، وَالصَیف

اول مد په دوه قسمه دي (مد اصلي) او (مدفرعي)

۱،مد اصلي :مد اصلي هغه مد ته وايي چي کوم سبب باندي موقوف نه وي حروف مده چه اداء کوي نو هغه خپله ورسه اداء کيږي لکه : : قَاَلَ ،قَاَلُو ، قِيْلَ

که چيري پدي کلماتوکي مد ونه شي نو دحرف ذات باقي نه پاتي کيږي او همدارنګه مد اصلي کوم سبب باني هم موقوف ندي .

۲،اومد فرعي : هغه مد ته وايي چي کوم سبب باندي موقوف وي کچيري مد فرعي اداء نشي دحرف ذات ورسره نه ختميږي بلکه د کلمي چي کوم زينت او حسن دي هغه ورسره له مينځه ځي لکه سُوءَ ، قَاُلو ، اَمَنَا .

دمد اسباب

مد اصلي خوصرف محل مد ته ضرورت لري . مد فرعي لپاره د دوه شيانو وجود ضروري دي (محل مد) او (سبب مد) محل مد هم دوه شيان دي (حرف مده) او (حرف لين)

او سبب هم دوه شيان دي : همزه او سکون لکه : والسماء پدي کي سبب دمد همزه ده او په ربِ العلمين کي سبب مد سکون دي .

دمد اسباب دوه دي همزه او سکون ددي دواړو دوه دوه اقسام دي (همزه متصل) او همزه منفصل) . (سکون لازم) او (سکون عارض) .

مدفرعي اجمالاً په څلور قسمه دي (مد واجب) ۲ (مدجائز) ۳ (مدلازم) ٤ (مد عارض) مد واجب ته مد متصل هم وايي او مد جائز ته مد منفصل هم وايي . مد فرعي تفصيلاً په (۹) قسمه دي چه په لاندي ډول دي :

۱، مد متصل (۲) مد منفصل (۳) مد لازم کلمي مثقل (٤) مد لازم مخفف (٥) مد لازم حرفي مثقل (٦) مد لازم حرفي مخفف (۷) مد لازم لين (۸) مد عارض لين (۹) مد عارض وقفي .

۱، مد متصل : هغه مد ته وايي چي دحرف مده څخه وروسته همزه په يوه کلمه کي راغلي وي لکه : سَوَاءً ، سُوْءَ .

۲، مد منفصل : هغه مدته وايي چي دحرف مده څخه وروسته همزه په جدا کلمه کي راغلي وي لکه : قَالُوا ، اَمَنَا ،فِاَنْفُسِکُم .دي مدته منفصل ځکه وايي چه همزه په جدا کلمه کي راغلي او جايزځکه ورته وايي په بعضي رواياتوکي راغلي اوبغضي رواياتوکي ندي راغلي او بله خبره داده چي دا مد صرف د وصل په حالت کي کيږي که مخکي کلمي باندي وقف وشي بيا دا مد نه کيږي او مد متصل په وصل او وقف دواړوحالاتوکي کيږي ددي ادواړو مدونو سبب همزه ده او دنورو مدونو سبب سکون دي .

۳، مد لازم کلمي مثقل : هغه مد ته وايي چه دحرف مد څخه وروسته په يوه کلمه کي مشدد حرف راغلي وي لکه : اَلطَامَے ، دَابَے ،الصَاخَةَ

دلته سبب مد سکون دي کوم مشدد حرف چه دحرف مد څخه وروسته راغلي په حقيقت کي دا دوه حرفه دي اول ساکن اودوهم متحرک اول په دوهم کي مدغم شوي دي .

٤، مدلازم کلمي مخفف : هغه مد ته وايي چي په يوه کلمه کي دحرف مد څخه وروسته يو لازمي سکون راغلي وي لکه : آلئَنَ او دامد په ټول قران کريم کي صرف په همدغه يوه کلمه کي راغلي دي دلازمي سکون څخه مقصد دادي چي په هرحال کي ساکن وي يعني دوصل او وقف په دواړو حالتونو کي ساکن دي .

دمدلازم حرفي صرف په حروف مقطعات کي راځي .

٥،مدلازم حرفي مثقل :هغه مدته وايي چي په حروف مقطعاتو کي دحرف مده څخه وروسته مشدد حرف راغلي وي لکه : (الم) کي اول مد مراد دي دلته هم دحرف مد څخه وروسته مشدد حرف راغلي خو مشدد حرف په اصل کي دوه حرفه دي او ل شاکن دوهم متحرک اول په دوهم کي مدغم شوي د مد سبب دغه ساکن حرف دي .

٦، مد لازم حرفي مخفف : هغه مد ته وايي چي په حروف مقطعاتوکي د حرف مد څخه وروسته سکون راغلي وي لکه : حم ، ق ، ص) ،

٧، مد لازم لين : هغه مد ته وايي چي په حروف مقطعات کيدحرف لين څخه وروسته سکون راغلي وي او دا مدپه ټول قران کريم کي په يوه کلمه کي دوه ځايه راغلي چي هغه عين دي ، په سورے مريم او سورے شورا کي مثال : (کهيعص) حم عسق)

٨، مد عارض لين : هغه مد ته وايي چي دحرف لين څخه وروسته سکون عارضي راغلي وي يعني دوقف په سبب ساکن شوي وي لکه : (مِن خَوُف وَالصَيْف)

٩، مد عارض وقفي : هغه مد ته وايي چي دحرف مده څخه وروسته سکون عارضي راغلي وي لکه : (يَومِ الدِيْنِ ، نَسْتَعِيْنُ)

دمدونو مقدار

مداصلي کي صرف قصر کيږي او دقصر اندازه يو الف دي ددي څخه زياد اوږدول جائز ندي او مد فرعي مختلف قسمونه لري نو دهغي مقدار هم مختلف دي چي تفصيل يي په لاندي ډول دي :

مد متصل اومد منفصل کي يوسط کيږي په توسط کي هم دري اقواله دي (دوه الفه ، دوه نيم الفه ، څلور الفه)

اومدمنفصل کي قصر هم کيږي خو په طريقه دجزري (رح) کي فقط دمد لازم په اولني څلور قسمونوکي صرف طول کيږي دطول مقدار دري الفه يا پنځه الفه دي .

په مدلازم لين ، مدعارض وقفي اومدعارض لين کي طول توسط ،قصر دري واړه جايز دي مد لازم لين او مد عارض وقفي کي اول طول بهتر دي بيا توسط ، بيا قصر او په مد عارض لين کي ددي برعکس او

ل قصر بهتر بيا توسط بيا طول بهتر دي خو دلته دتوسط مقدار دوه الفه يا دري الفه دي مد متصل غوندي ځلور الفي توسط جايز ندي کومو مدونوکي چه طول ،قصر دري واړه جايز دي ددي دري واړو څخه به يواختياروي ياطول يا توسط يا قصر دتلاوت په شروع کي چه کوم قول مو اختيارکړو دتلاوت ترآخره پوري به په هغي عمل کوي مثلاً طول مو اختيار کړو آخره پوري به طول باندي عمل کوي داسي نشي چي مثلاً يو ځاي مو دوه الفي توسط وکړو بل ځاي کي دري الفي توسط وکړي بلکه آخره پوي به همغه دوه الفي توسط باندي عمل کوي همدارنګه مد منفصل ته په مد متصل باندي ترجيع ورکړو ځکه چي مدمنفصل ضعيف دي او مد متصل قوي دي او همدارنګه مد عارض لين ته په مد عارض وقفي ترجيع ورنکړو مثلاً په مدعارض وقفي کي موتوسط وکړو او په مد عارض لين کي مو طول وکړو داجايز ندي يا به په دواړو کي مساوات کوي يابه مد عارض وقفي ته په مدعارض لين ترجيع نه ورکوي چي مد عارض وقغي کي طول او مد عارض لين کي توسط وشي .

اتم فصل هاي ضمير

دهاي ضمير څخه مراد دواحد مذکر غايب ضمير دي کله چي داسم فعل يا حرف پوي متصل شي لکه : (رَسُولهُ بِهِ اَکَلَهُ) دهاي ضمير ځلور قاعدي دي دوه ددي دحرکت په هکله دي او دوه يي دصله يا عدم صله په هکله دي (۱) که چيري دهاي ضمير څخه مخکي کسره وه يا ياي ساکنه وه نو هاي ضمير مکسور لوستل کيږي لکه : بِهِ اِلَيْهِ مګر ددي قاعدي څخه ځلور کلمات مستثني دي چي دوه کلموکي مضموم لوستل کيږي او دوه کلمو کي ساکن لوستل کيږي سره لدي چي ماقبل يي مکسوردي په کومو کلماتو کي چي مضموم لوستل کيږي هغه دادي (وَمَا اَنْسَنِيْهُ ، سورے کهف کي او عَلَيْهُ اللهَ سورے فتح کي او کومو کي چي ساکن لوستل کيږي هغه دادي (اَرْجِه ، دوه ځايه سورے اعراف کي او فَاَلْقِه سورے نمل کي .

۲، که دهاي ضمير څخه ماقبل نه کسره وه او نه ياي ساکنه وه نو هاي ضمير مضموم لوستل کيږي لکه : (اَخَه ، رَاءَ نْتُمُوْهُ) مګر دقاعدي څخه يو ه کلمه مستثني ده چه په هغه کي مکسور لوستل کيږي ، وَتَقَهِ سورے نور کي پدي ها باندي همدغه دوه حرکته راځي يعني کسره او ضمه فتحه وربانې نه راځي لاندي دوه قاعدي دصلي او عدم صلي په هکله دي :

۳، که چيري دهاي ضمير نه ماقبل او مابعددواړه متحرک وو نو ها ضمير کي صله کيږي که ماقبل يي مضموم وه نو صله د واو سره کيږي او که ماقبل يي مکسور وو نو صله ديا سره کيږي لکه : اَمْرُ اِلَي اللهِ بِوجْهِهِ سُوْءَالْعَذَابِ مګر يو کلمه ددي قاعدي څخه مستثني ده چه هغه يَرْضَهُ لَکُمْ سورے زمر کي دي سره ددي نه چه ماقبل او مابعديي دواړه متحرک دي بياهم صله نه کيږي .

٤، که دهاي ضمير ماقبل او مابعد دواړه ساکن وو يا ماقبل فقط ساکن وو يا مابعد يي فقط ساکن وو نو پدي دري صورتونو کي په هاي ضمير کي صله نه کيږي مثالونه يي لاندي ذکر دي (مِنْهُ الْمَا ء ، مِنْهُ اَيَتُ ُ) مګر په يوه کلمه کي (فِيْهِ مُهَاناً)ددي قاعدي څخه مستثني ده سره لدي چه ماقبل يي ساکن دي خو بياهم صله کيږي صله دي ته وايي چه حرکت اوږد اداء کړل شي که حرکت ضمه وه دومره يي اوږد کړي چه وروسته ورنه واو ساکن جوړ شي او همدارنګه که حرکت يي کسره وه نو دومره يي اوږد کړي

چه يا ساكن تر جوړه شي او صله دوقف په صورت كي نه پيداكيږي بلكي دوصل په صورت كي كيږي .

لاندي كلماتوكي صله نه كيږي ځكه چه پدي كليماتوكي ها دنفس كليمي څخه د مَانَقْقَهُ سورے هود لَئِن لَم تَنْتَهِ دوه ځايه سورے شعراء كي او يو ځاي سورے مريم كي لَئِن لَم تَنْتَهِ

سورے علق كي فواكه سورے مومنون لاندي يو څوكليمات دي چه صورتً دهاي ضمير غوندي دي خو په اصل كي ها ضمير ندي بلكي دي ته هاي سكته وايي او دا هميشه ساكن دي هغه كلمات دادي : لَمْ يَتَسَنَهُ ، سورے البقره كي اِقْتَدِهُ ، په سورے انعام كي كِتَابِيَهُ دوه په سورے احاقه كي او همدارنګه يو ځاي مَالِيَه ُ راغلي دي سُلْطَنِيَهُ يو ځاي په سورے الحاقه كي او دوه ځايه حِسَابَهُ په سورت الحاقه كي مَاهِيَهُ په سورے القارعه كي چه داټول كليمات دي نهه ځايه راغلي دي

نهم فصل

په بيان دادغام كي

ادغام په لغت كي ادخال شيء في الشي ته ويل كيږي يعني يو شي په بل شي كي ننوستل او په اصطلاح كي دوه حروفونه په داسي ډول يو ځاي كول او لوستل چه يو مشدد حرف ورڅخه جوړشي .

سبب او مخرج په اعتبار سره ادغام په دري قسمه دي . (ادغام مثلين) (ادغام متجانسين) (ادغام متقاربين)

ادغام مثلين : ديته وايي چه دوهم مثل حروف يو په بل كي مدغم شي لكه : اذهب بكتابي .

ادغام متجانسين : ديته وايي چي ديو مخرج حروف يو په بل كي مدغم شي لكه :اذظلموا .

ادغام متقاربين : ديته وايي چه دوه قيب المخرج حروف يوپه بل كي مدغم شي لكه : من ربه .

دمدغم په اعتبار سره ادغام په دوه قسمه دي (ادغام صغير) ادغام كبير)

ادغام صغير ديته وايي جه مدغم حرف ساكن وي يعني دساكن حرف په متحرك حرف كي ادغام كيدل لكه : (اليكم مرسلون)

ادغام كبير ديته وايي چي مدغم حرف متحرك وي يعني مدغم او مدغم فيه دواړه متحرك وي امام حفص رحمه الله عليه درروايت مطابق ددي ادغام په ټول قرانكريم كي صرف پنځه مثالونه موندل كيږي .(اتحاجوني) (تامروني) (لاتامنا) (نعما) (مكني)

د اداء اوكيفيت په اعتبار سره ادغام په دوه قسمه دي (ادغام تام) او (ادغام ناقص)

ادغام تام هغه ادغام ته وايي چي دمدغم حرف هيڅ يو صفت باقي پاتي نشي لکه : مِنْ لَّدُنه ، مِنْ رَّ بِهِ .

ادغام ناقص :هغه ادغام ته ويل کيږي چه دمدغم حرف کوم صفت باقي پاتي شي لکه : مِنْ وَالٍ

دحکم په اغتبار سره ادغام په دوه قسمه دي (ادغام واجب) او (ادغام جائز)

په مثلين او متجانسين حروفو کي ادغام واجب دي اومتقاربين حروفوکي ادغام جايز دي ادغام مثلين کي صرف ادغام تام کيږي او ددي ادغام ١٤ صورتونه په قرانکريم کي موندل کيږي .

١،دبا ادغام په با کي لکه (اذهب بکتابي)

٢، دتا ادغام په تا کي لکه (فماربحت تجارتهم)

٣، ددال ادغام په دال کي لکه : (قددخلوا)

٤، دعين ادغام په عين کي لکه : (تسطع عليه)

٥، درا ادغام په را کي لکه ک (وذکرربک)

٦، دفاادغام په فا کي لکه : (فلايسرف في القتل)

٧، دکاف ادغام په کاف کي لکه : (يدرک کم الموت)

٨،دلام ادغام په لام کي لکه : (کلابل لاتکرمون)

٩، دميم ادغام په ميم کي لکه : (اليکم مرسلون)

١٠، دنون ادغام په نون کي لکه : (من نشاء)

١١، دواو ادغام په واو کي لکه : (عصوو)

١٢، دها ادغام په ها کي لکه : (يوجهه)

١٣، ديا ادغام په يا کي لکه : (لدي المرسلون

١٤، دذال ادغام په ذال کي لکه : (اذذهب)

دادغام متجانسين ټول ٧ صورتونه په قرانکريم کي راغلي دي چه شپږوکي تام ادغام کيږ ي او يو صورت کي ناقص ادغام کيږي په کوموصورتونوکي چي ادغام تام کيږي هغه په لاندي ډول دي :

١، دتاادغام په دال کي لکه : (اثقلت دعوالله)

٢، دتا ادغام په طا کي لکه : (وقالت طايفے)

٣، ددال ادغام په تا کي لکه : (قدتبين)

٤، دذال ادغام په ظا کي لکه : (اذظلموا)

٥، دثاادغام په ذال کي لکه : (يلهث ذالک)

٦، دبا ادغام په ميم کي لکه : (ارکب معنا)

او په لاندي يو صورت کي ادغام ناقص کيږي

٧، دطا ادغام په تا کي لکه : (بسطت ، فرطت ، فرطتم ، احطت) داغام متقاربين چه لام تعريف په حروف شمسيه کي ادغام هم ورسره حساب کړي ټول ٨ صورتونه په قرانکريم کي موندل کيږي خو په ځلوصروتونو کي تام ادغام کيږي په دوه صورتونوکي ادغام ناقص کيږي او په يوصورت کي ادغام اختلافي کيږي او په يو صورت کي ادغام اختياري کيږي . په لاندي صورتونوکي تام ادغام کيږي .

١، دلام تعريف ادغام په حروف شمسيه کي لکه : (الشمس)

٢، دنون ساکن او تنوين ادغام په لام کي لکه : (من ادنه ، هدًي لبني اسرائيل)

٣، دنون ساکن او تنوين ادغام په را کي لکه :(من ربه ، من ثمرے رزقاً)

٤، دلام ادغام په راکي لکه : (قل ربِ)

٥،دنون ساکن او تنوين ادغام په واو کي لکه : (من وال ، مغفرے ورحمے)

٦، دنون ساکن او تنوين ادغام په يا کي لکه : (من يقول ، نومئذٍ يَوَدُ)

٧، دنون ساکن او تنوين ادغام په ميم کي لکه : (من ماءٍ مهينٍ ، دا ادغام اختلافي دي بعضي وايي چي دا غنه دنون دي او بعضي وايي چه داغنه دميم دي .

٨، الم نخلقکم کي دکاف ادغام په کاف کي اختياري دي يعني ادغام تام او ادغام ناقص دواړه جائز دي خو ادغام تام بهتر دي .

داغام موانع

دمثلين لپاره د ادغام مونع :

کله چي دوه هم مثله حروف سره جمع شي اول ساکن دوهم متحرک نو ادغام کول واجب دي مګر حروف مده خپل هم مثله کي ادغام نه کيږي لکه : في يوم ، الذي يوسوس ، ان الذين امنواوعملوا الصاحات ځکه چي دلته ثقل پيداکړي او ادغام دثقل لري کولو لپاره کيږي او بله وجه داده چي ادغام قريب المخرج حروفو کي کيږي دا دواړه حروف خپلوکي بعيدالمحرج دي ځکه اول حرف مده دي او دوهم متحرک دي او دريمه وجه داده چي که چيري ادغام وشي نو دحروف مده مديت به ختم شي يعني دمثلين لپاره د ادغام موانع داده چي اول حرف به مده نه وي متجانسين لپاره لپاره د ادغام موانع په لاندي ډول دي :

کله چي دوه هم جنسه حروف جمع شي او ل ساکن دوهم متحرک نو ادغام واجب دي مګر حروف حلقي پخپل هم جنس کي ادغام نه کيږي لکه : فاصفح عنهم ، ځکه چي ثقل پيداکيږي متقارب لپاره دادغام موانع په لاندي ډول دي دلاه هم دمخکي غوندي حروف حلقي پخپل متقارب کي ادغام نه کيږي لکه : فسبحه . همدارنګه حروف حلقي په غير حلقي کي هم ادغام نه کيږي لکه : لاتزغ قلوبنا . او همدارنګه دلام هل او لام بل او لام فعل ادغام په نون کي نه کيږي لکه : هل ندلکم ، قلنا ، بل نقدف ، بلحق علي الباطل .

لسم فصل اجتماع ساکنين

اجتماع ساکنين څخه مقصد د دوو ساکن حروفو جمع کيدل دي او دا په دوه قسمه دي (علي حده) او (علي غيرحده)

١، اجتماع ساکنين علي حده ديته وايي چه دوه ساکن حروف سره جمع شي پداسي شان چه او حرف يي مده وي او دواړه په يوه کلمه کي وي لکه : الئن ، دابے ددي حکم دادي چي اول ساکن پخپل حال پاتي کيږي هيڅ تغير پکي نه راځي دوقف او وصل په دواړو حالتونوکي يوشانتي لوستل کيږي .

٢، اجتماع ساکنين علي غيرحده :

ديته وايي چه دعلي حده د دوو شرطو څخه يو يا دواړه شرطونه پکي موجود نه وي چه ددي دري صورتونه جوړيږي .

١، دواړه ساکن حروف په يوه کلمه کي وي خو اول ساکن حرف مده نه وي لکه : القدرالعسر وغيره ددي حکم دادي چه دوقف په حالت کي دواړه ساکن حروف په حال باقي پاتي کيږي او په وصل کي دوهم ساکن باندي کسره راځي او داجتماع ساکنين صرف دوقف په حالت وي .

٢، دمخکني صورت برعکس يعني اول ساکن حرف وي خودواړه په يوه کلمه کي نه وي لکه : قالا الحمد ، في الارض ، قالوا الئن ، دا په اصل کي په قالاالحمد ، في الارض ، قالوا الئن وو .

ددي حکه دادي چه په لوستلوکي اول ساکن حرف حذف کيږي اوکه وقفورباندي وشي بيا په خپل حال پاتي کيږئ ځکه چه بيا اجتماع ساکنين صورت نه نيسي .

٣،دريم قسم دادي چي اواړه شرطونه موجودنه وي يعني اول ساکن نه حرف مده وي او نه په يوه کلمه کي وي لکه :قل الحق ، قل الحمد ، قديرالذي ، ددي حکم دادي چي دو باندي ضمه راځي او دوو باندي فتحه راځي په کومو باندي چي ضمه راځي هغه دادي (چه اول ساکن ميم جمع وي لکه : انتم العلون عليکم الصيام) ٢ (چه اول ساکن هغه واو لين نوي چه دجمع لپاره وي لکه دعوالله رءو العذاب ، چه په لصل کي دعو او رء و وو او په کومو باندي چه فتحه رځي دادي ١(چه اول ساکن د من جاره نون وي لکه : من الناس ، من الله ، ٢(چه اول ساکن د الم ميم وي چه دسورت ال عمران په سرکي راغلي کلچه لفظ الله سره وصل شي لکه : الم الله

دترتيل دوهم جزء معرفے الوقوف